

МАРИНА ЗУЄНКО
(Полтава)

ПОЛІСТИЛІЗМ РОМАНУ «КАР'ЄРА РУГОНІВ» Е. ЗОЛЯ

Ключові слова: стиль, стильова домінанта, натуралізм, реалізм, романтизм, імпресіонізм.

Видатний митець другої половини ХІХ ст. Е. Золя – визначний теоретик і майстер французького натуралізму. У художній картині світу 20-томного циклу романів «Ругон-Маккари» письменник акумулював риси цілого покоління Франції й провідні тенденції свого часу. Натураліст Золя в розкритті світообразу в творі «Кар'єра Ругонів», що відкриває цикл романів, постає і романтиком, і реалістом, і символістом, й імпресіоністом. У ранній творчості Е. Золя захоплювався романтизмом. У трактаті «Експериментальний роман» (1880) він уже критикує творчість Жорж Санд та Гюго. Проте романтичні тенденції назавжди ввійшли в натуралістичні романи письменника при змалюванні внутрішніх переживань героїв, відображенні гострого почуття самотності, висвітленні психологічних конфліктів. Символи доповнюють картину світу письменника, увиразнюють значущість епізоду. Розкриття синкретизму елементів натуралізму, реалізму, романтизму, імпресіонізму як стильової константи роману-інтродукції «Кар'єра Ругонів» є метою цієї статті.

Численні художньо-естетичні напрями модерністської орієнтації відсунули натуралістичну доктрину й дискурсивну практику натуралістів у глибоку історію. Зміна ставлення до спадщини Е. Золя у Франції офіційно почалася з виставки, організованої Національною бібліотекою 1952 року. Український сучасник Е. Золя – І. Франко, зосередивши увагу на аналізі романів із циклу «Ругон-Маккари», брав для себе як письменника за «взірець» передусім його «експериментальний метод». Новим у Франковій статті-монографії «Еміль Золя, його життя і писання» (1898) про «завзятого натураліста» є висновок, що Золя – романтик. Типологічний перегук таких оцінок із самооцінками Золя, про які відомо з листів французького письменника, відповідає тій естетичній ситуації, яка склалася під кінець ХІХ століття внаслідок взаємодії різних стильових течій і мистецьких напрямів: реалізму, імпресіонізму, неоромантизму, символізму.

Питання про полістилізм роману «Кар'єра Ругонів» цікавило літературознавця Д. Наливайка, який підкреслював: «Натураліст Золя тут стає романтиком, в його стилі з'являється емоційна піднесеність, романтична патетика і символіка (загалом романтичний елемент не протипоказаний натуралізму Золя, а скоріше є специфічним складником його поетики)» [3, с. 14].

Під терміном «полістилізм» розуміють поєднання в одному творі елементів різних стилів. Щодо визначення поняття «стиль» існують різні точки зору: у вузькому значенні – суто мовне оформлення твору (принципи й форми використання мови в художній літературі, організація, семантика й функціонування мовних одиниць, використання засобами мови зображувально-виражальних можливостей); у широкому значенні – формозмістова єдність як форма, що несе змістове насичення, яке виходить далеко за межі мови, тобто має й надмовне значення. Д. Наливайко трактує стиль як «формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає

ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю складність «художньої мови» творів, котра, як відомо, не зводиться до мовностилістичних засобів, а включає й надмовні елементи. Проявляється він як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця й цілих течій та напрямів, – в останніх, зрозуміло, не з такою чіткістю й послідовністю» [3, с. 8]. Складовими стильового аналізу є тематика твору; образна система; світообраз і художні засоби зображення світу й людини; композиційні особливості твору (або групи творів); характер художньої оповіді; форми вираження авторської позиції; характерні риси поетичного мовлення; інтонація твору тощо.

Тема роману «Кар'єра Ругонів» розкривається в авторській передмові, що має назву «Походження», тобто в основі твору – зображення походження режиму Другої імперії і походження сім'ї Ругон-Маккарів. Цей роман є історією маленького провінційного містечка Плассан на півдні Франції і біографією родини Ругон-Маккарів.

Твір починається й закінчується сценою на кладовищі на тлі місячного сяйва та за участю головного героя, молодого і пристрасного революціонера Сільвера. Мотив смерті й любові, місце вічного спокою і нічний зимовий час на початку і в кінці роману утворюють кільцеву композицію твору, підкреслюючи прагнення автора пробудити свідомість читачів, привернути увагу до нагальних проблем тогочасного суспільства. Натуралістичні картини процесу кругообігу елементів природи з живого в неживе розкриваються перед читачем з перших сторінок роману: «Квіти і плоди жадібно поглинали людський прах...» [2, с. 26]. Кладовище на площі св. Мітра, пустир, стало прихистком для двох закоханих – Сільвера та Марії. За іронією долі вони часто відпочивали на могильній плиті, на якій можна було прочитати епітафію: «Тут спочиває...Марія...померла» [2, с. 26]. На останнє побачення перед повстанням юнак приніс рушницю, щоб повідомити коханій про намір приєднатися до заколоту заради свободи і революції. Оскільки сюжетний хронотоп охоплює один тиждень на початку грудня 1851 року (фабульний хронотоп дозволяє читачеві простежити життя чотирьох поколінь родини Ругон-Маккарів), то наприкінці цього тижня юнак опиняється на тому ж кладовищі, проте вже без коханої. Вона загинула раніше від кулі під час повстання, а його самого розстрілює жандарм на місці їхніх зустрічей, і вже тіло Сільвера лишається на могильній плиті з добре відомою йому епітафією. Смерть закоханих в один день – романтичний мотив, створений навколо образу вічного кохання.

З рушницею, що була в руках Сільвера під час повстання, пов'язані романтичні спогади бабусі Сільвера Аделаїди про її полум'яне кохання до контрабандиста Маккара, діда Сільвера, який теж загинув від кулі жандарма. В образі рушниці, який є константним у творі, утілюються й натуралістичні, і романтичні вподобання митця. Рушниця має свою власну історію. І в кінці роману онук Аделаїди Паскаль, відомий у Франції лікар і дивак містечка, повертає на місце рушницю, що роками висіла над ліжком бабусі. У романі гинуть усі, хто використовував рушницю за призначенням – Маккар і Сільвер. У розповіді константним є образ нескореного громадянина, життя якого – у боротьбі за свободу.

Митець значну увагу приділяє портретові, конкретним деталям, особливостям мови героїв. Внутрішній світ героя часто еманує на пейзажі. Так, світло відіграє головну роль у портретній характеристиці Сільвера, автор звертається до традиційного фольклорного образу місяця як спільника двох закоханих. Портрет Сільвера розкривається митцем у місячному сяйві: «Куток, який він обрав собі, був спочатку в затінку, але місяць піднімався дедалі вище, і голова юнака незабаром опинилася на світлі» [2, с. 30].

Посилюється функція внутрішніх монологів, діалогів. Автор-оповідач у романі Золя переважно залишається поза фабульною дією, хоча присутність його в тексті і

його позиція не є таємницею для читача, як та ж авторська іронія, елементи якої виразно проявляються у творі. Зокрема, коли автор найбільш детально описує життя П'єра Рюгона, одного з трьох дітей, проте єдиного шлюбного сина дівчини із заможної родини Аделаїди Фук та селянина Рюгона. З точністю науковця автор описав характери і долі шлюбних і позашлюбних дітей, психологічні розлади в родоначальниці сім'ї Рюгон-Маккарів та вплив її захворювання на формування психічного здоров'я і темперамент нащадків. У «жовтій залі» П'єра та його дружини Фелісите, де збиралися вечорами прихильники короля, все було крихким і нищим, як і всі вигадані дружиною плани, що завершилися все ж таки омріяною кривавою перемогою. Сільвер, небіж П'єра Рюгона, який відстоював разом з Матьє, його коханою, революцію, під спів Марсельєзи брали невеликі містечка й боролися проти буржуа. У цей час його дядько П'єр Рюгон прагнув зайняти найвищу соціальну сходинку. І в описі шляхів досягнення його мети, до якої він шов з дружиною роками, відчувається авторська іронія. На банкетному столі, що був улаштований Рюгонами з нагоди отримання П'єром ордена Почесного легіону за спасіння новонародженої імперії та обрання на посаду збирача податків, промовистим є образ штучних квітів, що увиразнює проблему бездуховності й ницості людської природи, метою всього життя якої стали нажива та соціальний статус: «По обидва кінці столу на білій скатертині стояли букети штучних троянд у вазах з позолоченої, розмальованої квітами порцеляни» [2, с. 282].

Д. Затонський стверджував, що натуралісти багато в чому споріднені з Бальзаком, а саме в намірі досягнути сутність і загостреність соціального інтересу, що обумовив використання індивідуального як зразок загального й предметності як атрибутики буржуазного світу. Дослідник стверджував, що Бальзак ілюструє процеси соціальні, а Золя – фізіологічні. У реалістів на людину впливає багато факторів, а натуралісти вважають, що в кожен момент життя на людину впливає щось визначене і характер героїв ділиться на ряд «статичних станів» [2, с. 246].

Важливу роль у творчості письменників реалістичного напрямку відіграє мотивація вчинків героїв. Реалізм має свою специфіку у відображенні життєвих явищ. До типологічних рис реалізму роману належить тяжіння до достовірності, об'єктивності шляхом зображення повсякденного життя родини Рюгон-Маккарів в історичному розвитку за часів становлення Другої імперії. Кожен член сім'ї Рюгон-Маккарів – соціальна істота. Проблема взаємодії людини й середовища є визначальною для розкриття характерів головних героїв, зокрема амбітного працьовитого П'єра Рюгона й ледаря брата Антуана, які були визначальними фігурами під час повстання в місті й самочинно займали крісло мера.

У романі Е. Золя «Кар'єра Рюгонів» виразними є імпресіоністичні елементи. Це й не дивно, адже перші імпресіоністи гуртувалися навколо Е. Золя, котрий боровся за новий живопис і опублікував збірку статей «Мій Салон» (1866). У статті «Прудон і Курбе» (1865) Е. Золя писав про те, що сюжет для картини абсолютно не важливий, це тільки привід дослідити те чи те явище, геніальність митця полягає в тому, щоб показати явище під певним кутом зору, виразити своє ставлення до нього. Дослідники часто пишуть про те, що твори імпресіоністів неможливо переказати словами, вони споріднені не словам, а музиці. Так, Марсельєза звучить зі сторінок роману «Кар'єра Рюгонів», коли автор описує повстання і ходу робітників проти буржуа. Повстанці й природа біля річки Вйорна були одним цілим: «Співав тепер не тільки натовп: аж до обрію – на далеких кручах, на нивах і луках, у галях та чагарях учувалися людські голоси; весь грандіозний амфітеатр від річки до Плассана, весь цей величезний водоспад, по якому розливалася голубувате місячне сяйво, немовби вкрито було незчисленною,

невидимою юрбою, що вітала повстанців» [2, с. 44]. Ця картина, написана Золя в кращих традиціях імпресіоністів, які відкрили пленер, спосіб відтворення художником не стільки предметів, скільки довколишньої атмосфери, мінливості світла, проникнення вглиб предмету зображення. Золя-художник розкриває обличчя повстанців у нічну пору за допомогою місячного світла: «Місячне проміння, прослизнувши через цей прохід, кидало на дорогу широку смугу світла. Перші загони вступили в неї, і раптом різке біле світло напрочуд виразно окреслило найдрібніші риси облич і деталі одягу» [2, с. 43]. Як і на картинах Мане, у Е. Золя світло є одним із героїв. Оскільки за висловом Мане: «Головне у картині – світло». У змальованому пейзажі людина – органічна частина світу, вона не протиставлена йому, а живе з ним одним життям. Натовп «вписаний» у пейзаж. Зображувані Е. Золя пейзажі – надзвичайно динамічні.

Е. Золя змальовує красу природи і красу простих людей. Місячне світло надає неповторності героїні роману М'етті в момент повстання, коли вона опинилась у центрі уваги натовпу озброєних чоловіків. Вона мала принизливе соціальне положення як донька каторжника, проте була величною в ширості почуттів і силі духу. Вона стала прапороносцем під час повстання: «Освітлена білим сьйвом, вона стояла перед натовпом ніби в широкій пурпуровій мантиї, що спадала аж до землі» [2, с. 49]. Золя уважно придивляється до людини не тільки в психологічному, але й у фізіологічному плані. Точні фізіологічні портрети героїв, у яких ретельно змальовується кожна деталь, кожна риса тіла, зроблені з допомогою освітлення, також зближують Е. Золя з імпресіоністами.

Е. Золя багато уваги приділяв кольоровій гамі, у якій змальовувалася та чи інша сцена. Згадаймо сцену повстання, де зібралися представники різних прошарків, куди потрапили М'етта й Сільвер, щоб стати частиною цього руху. Автор описує завсідників «жовтого салону» в сірих або чорних кольорах. Так само можна відзначити виразність колористичної палітри у змалюванні площі св. Мітра. Е. Золя близький до техніки Дега. Змалювання героїв у русі, увага до їхньої пластики, динамізм описів, поданих на фоні певного середовища, – стильова домінанта твору. Золя як художник, як творець використав у своєму творі імпресіоністичний стиль, оскільки його приваблювала науковість, точність, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, для нього важливим було безпосереднє враження. У фіналі роману останнє слово теж залишається саме за художником, котрий хоча й визнає, що буржуа переміг, що продажна й аморальна атмосфера знищила людину, проте він не може не захоплюватися живою натурою.

Отже, стильовою домінантою роману «Кар'єра Ругонів» Е. Золя є синтез реалістичних, натуралістичних, символістських, імпресіоністичних елементів, спрямованих на поглиблення змісту твору та урізноманітнення його форми. У цілому роман є вершинним зразком натуралізму, у якому яскраво втілилися його головні риси: прагнення до об'єктивістського, фактографічного зображення дійсності та людських характеристик, зумовлених біологічними, спадковими чинниками і соціально-матеріальним середовищем. Домінантними ознаками стилю митця є подвійна мотивація вчинків героя – біологічна й соціальна, життєподібність, вульгаризація та ін. Серед елементів романтизму наскрізними є поєднання епічного й ліричного початків, символічність картин природи і народного повстання (місяць, Марсельєза як символи свободи, своєрідне відображення таємниць розбурханої людської душі). Імпресіоністські елементи простежуються в змалюванні героїв роману як емоційних, вразливих особистостей, проте предмет переживання в них різниться від духовного до матеріального, біологічного (окремі сюжетні лінії, зокрема з життя Аделаїди та Сільвера, можна розглядати не як перебіг подій, а перебіг почуттів, вражень. Говорячи про сюжет роману,

для митця ще важливим є те, що розповідається у творі, і ті почуття, відчуття, які виражаються в ньому. Велике значення в романі відводиться безпосередньому враженню, індивідуальності. Е. Золя уважно придивлявся до людини не тільки в психологічному, але й у фізіологічному плані. Точні фізіологічні портрети героїв, у яких ретельно змальовується кожна деталь, кожна риса тіла, зроблені з допомогою освітлення, також зближують Е. Золя з імпресіоністами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Затонский Д.* Модернизм и постмодернизм: Мысли об изящном коловращении изящных и не изящных искусств / Д. Затонский. – Харьков, 2002. – 489 с.
2. *Золя Е.* Твори в двох томах / передм. Д.С. Наливайка / Е. Золя. – К.: Дніпро, 1988. – Т.1. – 572 с.
3. *Наливайко Д.С.* Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX ст. / Наливайко Д.С. // Індивідуальні стилі українських письменників кінця XIX – початку XX ст. – К., 1987. – С. 3-42.
4. *Ніколенко О.М.* Реалізм та натуралізм // О.М. Ніколенко, В.І. Мацапура. Літературні епохи, напрями, течії. – К., 2004. – С. 89-97.

Марина Зуенко

ПОЛИСТИЛИЗМ РОМАНА «КАРЬЕРА РУГОНОВ» Э. ЗОЛЯ

В статье рассматривается синтез натуралистических, реалистических, романтических, импрессионистических элементов в романе. Исследуются точки зрения литературоведов относительно особенностей индивидуального стиля писателя. Определяются стилевые доминанты и константы в романе, обусловленные обращением автора к разным стилевым направлениям.

Ключевые слова: стиль, стилевая доминанта, натурализм, романтизм, реализм, импрессионизм.

Maryna Zujenko

POLYSTYLISM OF THE NOVEL BY E. ZOLA «THE FORTUNE OF ROUGON»

The article deals with the analysis of the influence of different trends like naturalism, realism, impressionism, romanticism on the author's style. The literary works of E. Zola critics are under the investigation. The stylistic dominants and constants of the novel are studied due to the writer's deep interest to the different styles.

Key words: style, stylistic dominants, naturalism, romanticism, realism, impressionism.

Одержано 14.09.2009 р., рекомендовано до друку 15.12.2009 р.